

Ett språk för freden

Feministteologiska perspektiv på "moral imagination" och vägen ut ur en våldskultur

FREDSINITIATIV I DET NYA MILLENNIET

År 2001 inleddes Förenta Nationernas Årtionde för en freds- och ickevåldskultur för världens barn (2001–2010).¹ Årtiondet inspirerade till engagemang och diskussion i vida kretsar. Frågan om vad en fredskultur innebär och hur den skulle kunna förverkligas väckte intresse bland många olika samhällsaktörer, däribland hos de akademiska disciplinerna. Fredskultur blev ett begrepp för tvärvetenskaplig debatt och är det än idag. Dess innebörd omfattar såväl sociala och ekonomiska som miljömässiga och politiska aspekter. Samtidigt inspirerar begreppet till eftertanke genom det perspektiv som ligger till grund för dess bredd: fredskultur innebär att bygga fred i människans sinne. Att skapa en värld av fred och ickevåld för världens barn inbegriper, enligt fredskulturens motto, att ta sin utgångspunkt i vars och ens inre kapaciteter.² Psykologiforskaren David Adams och fredsforskaren Michael True skriver inför uppstarten av årtiondet att fredskapande kräver minst lika mycket mod, tålamod, fantasi och strategisk planering som krigföring, men med oändligt mycket mer positiva resultat.

Fredskultur är en fråga om hur människan väljer att använda sina förmågor och resurser. Samtidigt handlar fredskulturen om att odla förmågan att lösa problem utan våld. En fredskultur innebär att skapa nytänkande kring gamla problem, för att finna nya sätt att lösa dem.³

Förenta Nationernas "Deklaration och aktionsprogram för en fredskultur", som FN:s generalförsamling antog inför uppstarten av årtiondet, presenterar en lång rad faktorer som skapar förutsättningar för ett sådant nytänkande. Bland dessa är respekten för de mänskliga rättigheterna och jämlikheten mellan kvinnor och män centrala.⁴ Ett år innan Årtiondet för en freds- och ickevåldskultur för världens barn inleddes, år 2000, antog FN:s säkerhetsråd Resolution 1325. Resolutionen sätter strålkastarljuset på dessa två faktorer: jämlikhet och respekt för de mänskliga rättigheterna, här med särskild hänsyn till flickors och kvinnors situation i våldsamma konflikter. Resolutionen, som bär namnet "Kvinnor, fred och säkerhet", visar att bristen på jämlikhet och respekt för flickors och kvinnors mänskliga rättigheter sätter upp hinder i byggandet

av fred.⁵ Resolutionen klargör att detta är gamla problem som kräver nytänkande och nya lösningar. Den uppmanar till nya sätt att agera.

Resolution 1325 är den första i raden av sju resolutioner som behandlar frågan om kvinnors rättigheter, säkerhet och aktiva deltagande i fredsprocesser.⁶ I resolutionen uttrycker FN:s säkerhetsråd sin oro över att civilbefolkningen, särskilt kvinnor och barn, utgör det stora flertalet av dem som är mest utsatta vid väpnade konflikter, inte minst som flyktingar. Detta, betonar rådet, är en omständighet som förhindrar varaktig fred och försoning. Säkerhetsrådet pekar på att kvinnor och barn i tilltagande utsträckning väljs ut som måltavlor för kombattanter och beväpnade aktörer. Mot denna bakgrund, och i ljuset av det sexuella våld och utnyttjande som kvinnor och flickor utsätts för, presenterar resolutionen förnyade riktlinjer för att stärka skyddet av flickors och kvinnors liv och integritet under väpnade konflikter. Säkerhetsrådet uppmanar alla parter i väpnad konflikt att till fullo respektera den internationella rätt som är tillämplig på flickors och kvinnors skydd och rättigheter. Genom Resolution 1325 framhåller rådet att skyddet av kvinnor och flickor i väpnade konflikter, liksom deras fulla deltagande i fredsprocesser, starkt bidrar till att främja och upprätthålla internationell fred.⁷

I resolutionen erkänns den betydelsefulla roll som kvinnor kan spela i konfliktförebyggande, konfliktlösande och fredsuppbyggande insatser. Syftet är att stärka jämställdheten mellan kvinnor och män på det fredsbyggande fältet. Därför lägger resolutionen fram riktlinjer för kvinnors lika deltagande i alla strävanden för att främja och bevara freden. Det betyder i praktiken att öka kvinnors roll i beslutsfattande processer, tillsätta fler kvinnor som ombud och medlare, utveckla kvinnors fältinsatser som civilpolis och experter, stödja lokala kvinnogruppers fredsinitiativ och främja kvinnors fulla medverkan i genomföranden av fredsavtal. Resolutionen föreskriver aktiva insatser för kvinnors lika deltagande på alla beslutsnivåer i internationella, regionala och nationella institutioner och mekanismer för förebyggande, hantering och lösning av våldsamma konflikter.⁸

ORD, TANKE OCH HANDLING

Arton år har passerat sedan Resolution 1325 antogs av FN:s säkerhetsråd. Har resolutionen bidragit till de förändringar den syftar till? Har dess formuleringar gett en språngbräda för nya lösningar och nytänkande? Resolutionens målsättningar har bearbetats och vidareutvecklats i sex uppföljande resolutioner. Trots det har de praktiska verkningarna av Resolution 1325 bedömts som begränsade. Analyser av resolutionens effekter konstaterar snarare en fortsatt begränsning av kvinnors deltagande i fredsprocesser än den jämställdhet som resolutionen syftar till. Ett fortsatt våld mot kvinnor och flickor vittnar dessutom om att den internationella rätt som resolutionen åberopar inte respekteras.⁹

Bilden av resolutionens begränsade verkan framträder i stark kontrast till tanken om en fredskultur, där gamla problem får nya lösningar genom nytänkande, nyskapande och odlandet av ett fredligt sinne. Det väcker frågor om det skrivna ordets egentliga verkan och kraft. Hur kan det skrivna ordet påverka tänkesätt och i längden också mänskligt agerande? Vilken betydelse har mänskliga förmågor som mod, tålmod, fantasi och strategisk planering för att omsätta formulerade visioner i praktisk verklighet? Frågorna har relevans i situationer där kvinnors och flickors delaktighet är begränsad och deras skydd hotat.

1 Förenta Nationernas generalförsamling 6.10.1999B.

2 Boulding 2000, 194–197, 199–203, 212–214. Förenta Nationernas generalförsamling 6.10.1999A.

3 Adams & True 1997, 15–18. Jfr Adams 2000, 264–265; Adams & Mayor 2000, 4–6, 9–10.

4 Förenta Nationernas generalförsamling 13.9.1999; Adams & Mayor 2000, 11.

5 Förenta Nationernas säkerhetsråd 31.10.2000.

6 För information om de uppföljande resolutionerna, se https://operation1325.se/relaterade_resolutioner.

7 Förenta Nationernas säkerhetsråd 31.10.2000.

8 Förenta Nationernas säkerhetsråd 31.10.2000.

9 Hermoso & Sugawara 2016, 68–72, 75–76; Aggestam 2015. I Aggestams artikel påvisas att antalet kvinnliga medlare är jämförelsevis högt i de nordiska länderna (25% år 2012).

I denna artikel diskuteras dessa frågor mot bakgrund av de två målsättningar som Resolution 1325 formulerar: en ökad jämställdhet på det fredsbyggande fältet samt respekten för flickors och kvinnors mänskliga rättigheter och skydd under väpnad konflikt. Diskussionen vägleds av den tanke som genomsyrar fredskulturbegreppet: möjligheten att odla mänskliga förmågor att lösa problem utan våld och att med tankens och kreativitetens kraft lägga grunder för fredsbyggande. Nedan kommer denna möjlighet att utforskas i relation till frågan om försoning och med särskild hänsyn till begreppet ”moral imagination”. Kring detta begrepp ställs feministteologer i dialog med forskare inom fredsstudier och kognitionsvetenskap.

Inledningsvis sätter artikeln fokus på det skrivna ordets kapacitet och begränsningar inom ramen för dokument som behandlar fredsfrågor och mänskliga rättigheter. Resolution 1325 är en viktig utgångspunkt för denna diskussion, men även andra slags FN-dokument bildar sprängbräda för resonemanget.¹⁰ Fredsavtal och -överenskommelser kommer också att uppmärksammas.¹¹ I centrum för den vidare diskussionen står begreppet moral imagination och frågan om hur språket kan ge verktyg för skapandet av forum för fredsorienterat nytänkande. Feministteologiska perspektiv bildar ramverk för diskussionen kring teologins möjliga bidrag till ett sådant tänkande. I det följande tar resonemanget avstamp från målsättningarna för Resolution 1325, med strålkastarljuset vänt mot språkets funktion i fredsarbetet.

KONSENSUS, DISKURSFÖRÄNDRING OCH ETT GEMENSAMT LIVSUTRYMME

I ljuset av filosofen Martha C. Nussbaums efterforskningar stämmer bilden av Resolution 1325 och dess begränsade verkan väl överens med den rådande trenden.¹² Enligt Nussbaum har dokument som antagits av internationella organisationer spelat en relativt liten roll för att utveckla skyddet av kvinnors mänskliga rättigheter under de senaste decennierna. När det gäller dokument som åberopar internationell rätt, förklarar hon att de inte har haft den effekt som förväntats på utvecklingen av skyddet av kvinnors mänskliga rättigheter. Samti-

digt betonar hon att dokumenten inte ska betraktas som betydelselösa eftersom de haft en annan slags effekt.¹³ Hon pekar på två olika slags resultat.

Det första av dessa två resultat är dokumentens kapacitet att inverka på attityder och normer. Formuleringarna kan bidra till framväxten av nya sätt att förstå och förhålla sig till våld och förtryck mot kvinnor. Nussbaum pekar på det faktum att själva existensen av dokument som åberopar humanitära och mänskliga rättigheter har sin grund i en bred konsensus mellan företrädare för en lång rad nationer. Enligt henne går det att se ett samband mellan en sådan konsensus och förändringar av attityder. De offentliga erkännanden av kvinnors rättigheter och jämställdhet, som formuleras i konsensus och sätts på pränt, kan bidra till att sociala normer utvecklas i en ny riktning. De kan bidra till att diskriminerande sociala strukturer och beteenden, som tidigare ansetts vara naturliga och oföränderliga, fortsättningsvis betraktas som oacceptabla. Nussbaum betonar, att även om sådana strukturer och beteenden ofta består, så förändrar dokumenten diskursen kring deras innebörd. De diskursförändringarna kan bana väg för förändrade föreställningar om sociala normer. Detta kan, med tiden, även leda till förändringar i praktiken.¹⁴ Det skrivna ordet kan med andra ord leda till förändrade handlingsmönster, på lång sikt. Diskussionen kring begreppet fredskultur förklarar den tidsödande process som i längden kan möjliggöra sådana förändrade handlingsmönster.

Sociologen Elise Boulding illustrerar fredskulturen som en mosaik av övertygelser, attityder, värderingar, identiteter och strukturer som hjälper människor att ha omsorg om varandra, dela sina resurser och på ett kreativt sätt hantera sina olikheter.¹⁵ David Adams betonar vikten av att aktivt och kontinuerligt bygga en sådan social mosaik, eftersom den lägger fram tydliga alternativ till sociala beteenden, värderingar och attityder som bygger våldskulturer. Att bygga en fredskultur, skriver Adams, innebär att verka för en förändring av kulturer som grundar sig på auktoritära sociala strukturer, makt genom tvång, militär upprustning och en syn på fienden som en grupp människor som inte har samma rättigheter som den egna gruppen. Han konstaterar

att våldskulturen har ett stort genomslag i många samhällen i världen idag. Därför betonar han att förverkligandet av en fredskultur skulle kräva en global rörelse för social förändring. I alla de avseenden som våldskulturen styr de sociala relationerna i ett samhälle skulle det krävas ett förändringsarbete. Med andra ord är det en stor utmaning att försöka omvandla en våldskultur till en fredskultur. Samtidigt poängterar han, att eftersom sociala relationer är möjliga att förändra, så är det också möjligt att omvandla våldskulturer till fredskulturer. Förverkligandet av en fredskultur skulle enligt Adams omöjliggöra uppstarten av krig, eftersom de synsätt och värderingar som genomsyrar fredskulturen gör kriget och våldet till något otänkbart.¹⁶

Här syns att Adams, i likhet med Nussbaum, pekar på möjligheten att förändra våldsamma handlingsmönster genom att förändra våldsinriktade tänkesätt och attityder. Det skrivna ordet kan vara ett verktyg i ett sådant förändringsarbete. Samtidigt kan orden ha en dubbel adressat. Dokument, likt Resolution 1325, kan adressera våldets aktörer och uppmana till förändring. Samtidigt kan de adressera den som utsätts för våld eller diskriminering. Uppmaningen är här av ett annat slag: att med självförtroende våga verka för förändring av den egna situationen.

När Nussbaum skriver att dokument som åberopar kvinnors mänskliga rättigheter haft oväntade effekter så syftar hon, för det andra, på den påverkan de haft på utvecklingen av kvinnliga nätverk och organisationer. Genom undersökningar av FN-dokument som föregått Resolution 1325 har hon upptäckt, att dokument kan tjäna som viktiga kuggar i progressionen hos den internationella kvinnorörelsen. Enligt Nussbaum kan dokument fungera som betydelsefulla referenspunkter för kommunikation och koordination. Genom det skrivna ordet kan de skapa en gemensam vokabulär som gör förenade insatser möjliga. Hon understryker att våld mot kvinnor är en fråga som inte adresserats i tillräckligt hög grad genom internationell rätt. Detta, skriver hon, har ett samband med att våld mot kvinnor i hög grad sker i hemmen, ett våld som sällan kommer fram i ljuset. Mot denna bakgrund pekar Nussbaum på vikten av dokument som lyfter fram sådana

problem och frågeställningar, som är gemensamma för människor som lever utspridda och saknar tillräckliga medel för att organisera sig. Hon betonar att det skrivna ordet kan hjälpa kvinnor i olika delar av världen att samla sig och bygga nätverk som sträcker sig över nationsgränser. Dokumenten signalerar att kvinnors rättigheter och jämställdhet är frågor som aktivt bearbetas och tas på allvar. Detta, menar Nussbaum, är betydelsefullt för utvecklingen av en rörelse där många av de aktiva upplever maktlöshet och isolering. Dokumentens formuleringar markerar ett gemensamt livsutrymme för ett framtidsorienterat arbete kring samfälliga målsättningar och krav.¹⁷

-
- 10 Två FN-resolutioner diskuteras i denna artikel. Resolutionerna har olika funktion för FN:s medlemsstater. "Resolution A-53-243: Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace" har antagits av FN:s generalförsamling medan "Resolution 1325 (on women, peace and security)" har antagits av FN:s säkerhetsråd. Säkerhetsrådets resolutioner är, i motsats till generalförsamlingens resolutioner, bindande för medlemsstaterna. "The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women" (CEDAW), som bildar utgångspunkt för den litteratur som refereras i det följande avsnittet, är en av FN:s kärnkonventioner. Konventioner är juridiskt bindande för de stater som undertecknat och ratificerat dem. För vidare information om förhållandet mellan FN:s deklarerationer, resolutioner och konventioner, se följande sidor i Dag Hammarskjöldbibliotekets guide till FN-dokumentationen: <http://dagdok.org/huvudaemnen/internationell-raett/konventioner-och-deklarerationer.html>; <http://dagdok.org/fns-organisation/fns-huvudorgan/saekerhetsraadet/resolutioner.html>; <http://dagdok.org/huvudaemnen/maenskliga-raettigheter/mr-konventioner-och-deklarerationer.html>.
- 11 Effekten av skrivna fredsavtal och fredsöverenskommelser diskuteras nedan under rubriken "Autenticitet, förankring och förändring".
- 12 Nussbaums utvärdering gäller i första hand utvecklingen och resultaten av CEDAW (se not 10), som antogs av FN:s generalförsamling år 1979. Konventionen finns tillgänglig på <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>.
- 13 Nussbaum 2016, 589, 591–594, 597, 601–607, 622.
- 14 Nussbaum 2016, 589, 593–599, 602, 610, 622.
- 15 Boulding 2000, 196.
- 16 Adams 2000, 259–264.
- 17 Nussbaum 2016, 589–594, 605–606, 611, 622.

I ljuset av detta resonemang blir det tydligt hur det skrivna ordet kan ge energi och livsluft åt en rörelse i civilsamhället. Nussbaum pekar på hur sådana rörelser genom sin påverkanskraft tar små, men inte obetydliga, steg i riktning mot dokumentens mål. Hennes resonemang klargör att detta arbete är grundat i ett vardagsliv fyllt av påfrestningar och utmaningar, men att källan till rörelsens framgång samtidigt finns i det kreativa tänkande som äger rum just i denna vardag.

MORAL IMAGINATION – EN PASSION FÖR DET MÖJLIGA OCH TÄNKBARA

Bland feministteologer diskuteras detta slags kreativa tänkande i relation till begreppet ”moral imagination”. Teologen Marilyn J. Legge beskriver moral imagination som en passion för det möjliga och tänkbara: en passion som ingjuter mod och energi till ett socialt förändringsarbete. Mot bakgrund av kvinnors marginaliserade situation i många samhällen betonar Legge att moral imagination kan ge drivkraft åt en strävan att nå bortom instrumentella förhållningssätt där låsta positioner, sociala stereotyper och institutionella strukturer styr människors sätt att relatera till varandra. Moral imagination, menar hon, banar väg för föreställningar som sträcker sig bortom inrotade hierarkiska strukturer. Det ger en ansats för vägran att ständigt placeras på marginalen. Samtidigt stödjer det tanken om marginalen som en plats där nya möjligheter kan uppstå.¹⁸

Moral imagination är ett begrepp som på senare år blivit föremål för tvärvetenskaplig debatt. Tillsammans med discipliner som kognitionsvetenskap och freds- och konfliktstudier utforskar och utvecklar teologin den kreativa potential som moral imagination representerar. Hos fredsforskaren John Paul Lederach är moral imagination ett centralt begrepp. I sitt arbete med att utveckla begreppet utforskar han människans kapacitet att finna vägar ut ur en verklighet präglad av våld, med hjälp av tankens och kreativitetens kraft. Hans resonemang har direkt relevans för diskussionen av de två målsättningar som Resolution 1325 formulerar: en ökad jämställdhet på det fredsbyggande fältet samt respekten för flickors och kvinnors mänskliga rättigheter och skydd under väpnad konflikt. Om resolutioner som denna

inte har en uppenbar verkan, kan då begreppet moral imagination synliggöra förmågan till ett sådant nytänkande och en sådan kreativitet som tar sikte på att finna nya lösningar, mitt i den våldsutsatta vardagen?

Lederach betonar att de utsatta och marginaliserade platserna i samhället är platser där innovativt tänkande kan uppstå. Enligt honom representerar begreppet moral imagination detta innovativa tänkande. Moral imagination handlar inte om att söka sig bort från dessa sammanhang, utan istället att med tankens och kreativitetens kraft arbeta för att förändra dem inifrån. Enligt Lederach är moral imagination förmågan att föreställa sig och skapa fram konstruktiva alternativ till våldscykler och destruktiva sociala strukturer som styr många samhällen. Det innebär att sträcka tanken bortom dessa cykler och strukturer i syfte att bryta dem. Lederach beskriver moral imagination som en övning i att utforska nya territorier utan att stanna vid vad som framstår som återvändsgränder. Det handlar om att urskilja och upptäcka möjligheter som är svåra att föreställa sig under de rådande omständigheterna. Samtidigt understryker han att moral imagination förutsätter förankring i den utmanande vardag som präglar livet i ett samhälle drabbat av våld. Moral imagination är en skapande akt som bygger på den konkreta erfarenheten och samtidigt på reflektionen kring vad som skulle kunna vara möjligt i den givna situationen. Det betyder inte en flykt från verkligheten, utan ett utforskande av den. I situationer som kan tyckas hopplösa står moral imagination för människans kapacitet att se, lyssna och tänka på nya sätt för att finna möjligheter att omskapa sin verklighet.¹⁹

I ljuset av Resolution 1325 och dess hittills begränsade effekt uppstår frågan om hur verkligheten skulle kunna omskapas, när själva målet för resolutionen inte syns inom räckhåll. Är det möjligt att se, lyssna och tänka på nya sätt när krav på delaktighet ignoreras och mänskliga rättigheter kränks? Är det möjligt att lyssna när man själv inte blir lyssnad till?

LYSSNANDE, NYTÄNKANDE OCH EMPATI

Teologen Nicola Slee betonar att dessa frågor har en central plats inom feministteologin. Hon under-

stryker att feministteologin skärper medvetenheten om det maktspel som pågår bakom varje ansats till att tala, lyssna och sätta ord på aktuella frågeställningar och angelägenheter. Feministteologin ställer kritiska frågor kring vem som har tillgång till det samtalsbord där sådana konversationer pågår. Den söker svar på frågor som: Var pågår detta samtal? Vem talar och vem förblir tyst? Vem talar utan att bli lyssnad till? Slee påpekar att offentliga samtalsmodeller ofta förutsätter att de involverade aktörerna är privilegierade med utbildning, frihet, yrkestillhörighet och social autonomi, men att sådana modeller i själva verket utesluter en stor del av mänskligheten från samtalsbordet. Teologin, skriver hon, bör och kan stödja en förändring av denna situation genom att på djupet lyssna till den som lämnats utanför samtalet och förblivit tyst. Över tid kan ett sådant lyssnande förlösa både tal och självkänsla.²⁰

Mot bakgrund av Srees resonemang blir det tydligt att lyssnandet kan vara ett viktigt verktyg för en social förändring av det slag som Resolution 1325 eftersöker. Medan diskussionen om en fredskultur lyfter fram förmågan till nytänkande och problemlösning, kan då lyssnandet vara en förmåga med lika stor betydelse för fredsbyggandet? Diskussionen kring begreppet moral imagination antyder det. Här är lyssnandet och inlämnandet själva grunden för nytänkandet.

Kognitionsvetaren Mark Johnson förklarar att moral imagination kännetecknar en rationalitet genom vilken människan utvecklar empati. Moral imagination står för människans förmåga att leva sig in i och delta i andras erfarenheter, såväl i lidande, smärta och frustration som i glädje, framgång och förväntan. Johnson beskriver moral imagination som en passion som gör det möjligt att sätta sig in i den andres situation: att med tankens och föreställningens kraft sätta sig i den andres sits och på så vis utveckla inlämnandeförmåga. På detta sätt kan moral imagination fungera som ett motgift mot instrumentella relationer och fixerade sociala roller. Den föreställnings- och inlämnandeförmåga, som moral imagination representerar, kan lägga grunden till en ökad respekt och förståelse för medmänniskan, men även till en ökad vilja att söka djupare kunskap om hennes unika situation. Johnson understryker

att moral imagination inte enbart ska betraktas som en fråga om individen. Moral imagination berör gemenskapen i allra högsta grad. Enligt Johnson handlar moral imagination om vad som gör det möjligt för människor att förstå varandra, dela sin tillvaro och närma sig varandra med omtanke och respekt. Han betonar att det är svårt att veta vad ett respektfullt bemötande innebär och kräver, om det inte först finns en ansats till inlevelse och föreställning kring medmänniskans erfarenheter, känslor och förhoppningar. Moral imagination är med andra ord en aktivitet som gör människor kapabla att bygga och bebo ett gemensamt samhälle. Det bidrar väsentligt till att konstituera sociala relationer.²¹

OMFORMANDE OCH FÖRSONING

Johnson betonar att moral imagination kan transformera sociala relationer. Förmågan att föreställa sig alternativa ståndpunkter och finna nya lösningar på konflikter och problem kan vara motorn för en kursändring vad gäller social organisation och uppbyggnaden av sociala relationer. Han konstaterar att en sådan förändring faller tillbaka på människors kapacitet att sträcka sig bortom sina nuvarande ståndpunkter och låta tanken växa bortom de rådande föreställningarna. Detta kräver att människan erkänner bristfälligheten hos de metaforer och berättelser som sätter ramverket för det egna tänkandet. Det innebär att transformera gränserna för sina egna övertygelser och engagemang genom att urskilja och artikulera alternativa synsätt. På detta sätt innebär moral imagination att kunna kritisera rådande ståndpunkter och förhållningssätt. Absolutistiska pretentioner kommer i gungning när ett spektrum av metaforer och mening, som tidigare förbisetts, kommer i dagen. Ståndpunkter som ansetts givna relativiseras, och kan rentav undermi-

18 Legge 2015, 53–54.

19 Lederach 2005, 34–35, 38–39, 60–62.

20 Slee 2015, 22–23.

21 Johnson 1993, 200–201.

neras, när de ställs i relation till en mångfald nya berättelser och perspektiv.²²

Det kan här observeras, att Johnsons framställning av begreppet moral imagination ytterligare utvidgar resonemanget om människans förmågor. Lyssnandet till medmänniskan skapar nya förutsättningar till nytänkande, men också till självkritik. Genom att lyssna till den andres berättelse kompletteras de egna berättelserna och metaforerna. Därmed läggs nya grunder för att urskilja alternativa synsätt. Även Lederach uppmärksammar den förmåga till nytänkande som individen utvecklar i mötet med och lyssnandet till medmänniskan. Han utlägger sitt resonemang kring denna förmåga genom att utforska begreppet försoning.

När Lederach analyserar innebörden av begreppet försoning lägger han stor vikt vid det ömsesidiga erkännandet av varandras berättelser. Han skriver att erkännandet av varandras berättelser är en lika viktig ingrediens som de gemensamma framtidsvisionerna om nuet ska kunna få en ny och mer hoppfull inramning. Enligt Lederach kan ett sådant erkännande vara ett första steg till helande av personen, men också relationen. Att enbart känna till varandras trauman och förluster är inte nog. Först när det finns en vilja till att lära känna, lyssna till och med tiden också erkänna varandras erfarenheter kan ett helande äga rum. Lederach pekar på det faktum att aktörer i konflikt, vare sig de vill det eller ej, har en framtid som är gemensam. De är relaterade och beroende av varandra. Därför är det gemensamma tankearbetet kring utformningen av den delade framtiden en viktig beståndsdel i försoningsarbetet. Försoning, understryker han, förutsätter ett inkluderande sätt att visionera kring framtiden. Det innebär att föreställa sig framtiden på ett sätt som främjar ömsesidigheten och interaktionen. Samtidigt pekar han på utmaningarna som är inbyggda i ett sådant arbete. Försoningsarbetet behöver ge utrymme för både förhoppningar och rädslor. I ett möte mellan tidigare fiender bör oro och bekymmer inför framtiden tas på allvar och inte ignoreras. Han menar därför att mötet behöver ske, inte enbart mellan personer, utan också mellan deras perspektiv på framtiden och det förflutna. Om människan ska kunna finna vägar ut ur onda cirklar av ömse-

sidig exkludering som skapats i det förflutna, krävs eftertanke kring hur hon ska kunna närma sig sitt förflutna utan att fastna i dessa onda cirklar.²³

Lederach pekar här på försoningsbegreppets innovativa karaktär. Försoning, menar han, förenar innovation och realism genom att sikta mot framtida lösningar och samtidigt gå till grunden med frågan om vad som format människors föreställningar och attityder. Han menar, att med sitt starka relationella fokus presenterar försoningsarbetet perspektiv som bör vara vägledande i samtida fredsbyggande processer. Lederach förklarar att fredsbyggande strategier av tradition fokuserat på problemlösning genom förhandling, men att detta sätt att svara upp på våldsamma konflikter inte är tillräckligt ur ett långsiktigt perspektiv. Ett sådant tillvägagångssätt ger sällan kontroll över konflikter eller transformerar dem fram emot konstruktiva resultat och hållbar fred. Därför anser han att samtida fredsbyggande behöver innebära innovation i bemärkelsen att utveckla idéer och praktiker som sträcker sig bortom förhandlingsbordets problemställningar och intressen. Detta innovativa tänkande behöver beröra ett annat slags perspektiv. Det behöver adressera frågan om vad som formar människans sinne.²⁴

RELATION OCH KOMMUNIKATION I OVMÄNDLINGEN AV VÅLDSKULTURER

Lederach pekar på det stora behov som finns av att gå på djupet i frågan om vad som ligger till grund för de föreställningar som genererar rädslor och hat över generationer. Fredsbyggandet behöver därför väga in sådana aspekter som formar människors föreställningar och behov. Han betonar att konflikter ofta präglas av nedärvd fiendskap, grundad i allvarlig stereotypisering och djupt sittande rädslor. För att kunna vända en sådan utveckling behöver fokus läggas vid de relationella aspekter som står i centrum i försoningens teori och praktik. Fredsbyggande behöver fokusera på restaureringen och återuppbyggnaden av relationer. Han konstaterar att relationer ligger till grund för konflikter, men likväl också för deras långsiktiga lösningar. Försoning handlar därför inte om att minska, utan om att stärka interaktion och relationsbygge mellan människor på olika sidor i en konflikt. Att förstå en

konflikt och finna lösningar till den innebär att försöka förstå de mänskliga relationernas karaktär och uppbyggnad. Mot denna bakgrund förklarar Lederach att emotionella, perceptiva, socialpsykologiska och spirituella perspektiv, som är centrala i arbetet med försoning, länge ansetts vara bortom kompetensområdet för den internationella diplomatin. Samtidigt understryker han att just dessa perspektiv behöver tillämpas och begrundas desto mer i ett samhälle där hat, fördomar, rasism och xenofobi är primära drivkrafter i våldsamma konflikter.²⁵

Det kan här noteras att Lederachs resonemang knyter an till diskussionen om en fredskultur, där förändringen av sociala relationer är själva navet i den fredsriktade omvandlingen av våldskulturer. Lederach lägger ytterligare dimensioner till denna diskussion: de historiska orsakerna till individens förhållningssätt och attityder behöver tas i beaktande om ett framtidsorienterat och lösningsfokuserat arbete ska bli hållbart. Genom att skapa utrymme för individens, även den våldsutövande individens, berättelse sätts strålkastarljuset på bakomliggande faktorer till den slags problematik som Resolution 1325 adresserar: exkludering, diskriminering och kränkningar av mänskliga rättigheter. Lederachs diskussion visar hur en sådan problematik kan splittra samhällen, men att ett grundligt bearbetande av dess bakomliggande omständigheter kan motverka våldscykler. Teologen Serene Jones klargör genom sina studier hur den som utövar våld inte sällan själv har utsatts för våld. Mot en sådan slags bakgrund handlar fredskulturens nytänkande om att finna vägar ut ur våldscykler som inte bara motståndaren, utan även individen själv, varit med om att orsaka.

Jones pekar på hur våld ofta föder våld: att våldstrauman ofta leder till förnyat våld. Hon förklarar att det trauma som våldet orsakar kan innebära att människan överväldigas till den grad att hon förlorar förmågan att med sitt språk kommunicera upplevelsen, än mindre betydelsen, av vad som hänt. I detta vakuum kan det vara svårt att bearbeta sina upplevelser och hänföra dem till det förflutna. Istället återupprepas de våldsamma scenerna i minnet och förblir en del av nuet. Jones betonar att dessa svårigheter kan bana väg för repetitivt våld, riktat

mot sig själv eller mot andra. När tanken och föreställningen blir låsta till de våldsamma scenerna kan det förefalla som om nytt våld vore det enda sättet att hantera traumat.²⁶ I bearbetningen av traumat är det därför av yttersta vikt att upprätta ett språk för de svåra erfarenheterna, men även för föreställningen om en verklighet utan våld. Våld, menar Jones, kan ge upphov till ett bildspråk som präglar individens, men också samhällets, sätt att tolka och bemöta omvärlden. Våldet kan med andra ord forma föreställningar som går i arv över generationer. Från denna utgångspunkt ställer Jones frågan om hur teologin, med hjälp av ett bildspråk som utvecklar betydelsen av kärlek, nåd och förlåtelse, skulle kunna bidra till ett omformande av föreställningsvärldar som präglas av våld.²⁷

I respons till denna fråga pekar hon på berättelsens kraft. Att berätta sin tros historia kan verka passivt, alltför estetiskt eller rentav ålderdomligt, skriver Jones. Samtidigt understryker hon att berättelser ur trons historia kan omskapa föreställningar och ge ledljus ut ur cykler av repetitivt våld. Enligt henne kan de ge nya ramverk för tolkningen av tillvaron och därmed också för bemötandet av medmänniskan och omvärlden. Jones pekar på de religiösa institutionernas ansvar i framskapandet av sådana ramverk: ett ansvar att stödja troende människor att vara historieberättare, konstnärer, poeter och visionärer som ger ett språk och ett bildspråk med kapacitet att skapa hopp och framtidstro. Detta innebär inte att förneka trauman eller att låta det förflutna falla i glömska. Snarare innebär det att försöka bryta cykler av repetitivt våld genom att plöja nya avenyer för tänkandet. Det innebär att ta hjälp av berättelser ur trons historia för att själv kunna

22 Johnson 1993, 201–203.

23 Lederach 1997, 26–27, 31.

24 Lederach 1997, 23–25.

25 Lederach 1997, 23–26, 29. Jfr Lederach 2005, 34–35.

26 Jones 2009, 29–30, 35–36.

27 Jones 2009, 21–22, 27.

berätta om sitt förflutna på ett sätt som upprättar individen och som gör gemenskapen, även med motståndaren och främlingen, tänkbar och rentav eftersträvansvärd. Jones betonar, att i sökandet efter berättelser som lägger grunden för ett sådant språk och bildspråk, kan de religiösa traditionerna liknas vid resursfyllda reservoarer. Här finns berättelser, metaforer, läror och begrepp som kan lägga grunden för ett tänkande som varken ger vika för aggression eller repetitivt våld. I efterdyningarna till ett trauma kan de leda in tankarna på alternativa vägar, bortom våldets cykler. På detta sätt kan religiösa traditioner skapa utrymme för föreställningar och tankestrukturer som bjuder motstånd mot tendenser till förnyat våld, genom att utveckla innebörden av begrepp som förlåtelse, nåd och kärlek.²⁸

TEOLOGISKA BIDRAG TILL ETT SPRÅK SOM TRANSFORMERAR

Jones resonemang tydliggör den komplexitet våldet medför: våld sätter sällan stopp för våld. Det bidrar sällan till det samhälle av delaktighet, jämlikhet och respekt för mänskliga rättigheter som eftersträvas genom dokument som Resolution 1325. Istället skapar det nya motiv för våld, diskriminering, exkludering och kränkningar av medmänniskans rättigheter. Samtidigt pekar Jones på en väg ut ur våldets cykler: språkets väg, där teologin kan bidra med resursfyllda begrepp, berättelser och metaforer. Här kan observeras att Lederachs resonemang bidrar med relaterade perspektiv. Han pekar på hur språket kan fungera som ett redskap i arbetet med att bryta våldscykler, ett arbete där teologin kan lämna väsentliga bidrag.

Enligt Lederach kan teologiska begrepp fungera som centrala referenspunkter i ett diplomatiskt arbete som är religiöst baserat.²⁹ Reflektion kring begrepp såsom sanning, barmhärtighet, fred och rättvisa i heliga skrifter kan ha en konstruktiv verkan i konfliktlösningssprocesser. Då begrepp som dessa anknyter till individers övertygelser och livssituationer, kan reflektionen kring dem öppna upp för nya sätt att tänka kring den egna medverkan i konflikten, men även kring det egna bidraget till konfliktens lösning. Lederach medger att konfliktlösningssmetoder likt dessa ligger bortom diploma-

tins traditionella tillvägagångssätt. Samtidigt menar han att just sådana discipliner som traditionellt inte medverkat på det diplomatiska fältet kan bidra med innovativa perspektiv på lösningen av våldsamma konflikter.³⁰

Frågan om det skrivna ordet kan ha kraft att påverka tänkesätt, och i längden också ageranden, får här ett jakande svar. Med sitt resonemang bekräftar Lederach språkets transformativa kapacitet i konfliktlösningssprocesser. Teologin antas kunna medverka till processer av det slaget. Med utgångspunkt från feministteologins starka fokus på språket utforskar teologen Kathleen McPhillips möjligheterna att bidra med teologiska redskap för ett fredsorienterat arbete.

McPhillips menar, att i en tillvaro där otrygghet och hopplöshet präglar många människors liv behöver frågan ställas: Vilken imaginary, vilka föreställningar och tänkesätt, ligger till grund för handlingar och etiska ställningstaganden i samhället? Hon understryker att en föreställningsvärld, präglad av våldets och dödens metaforik, fått ett övertag i många samhällen: en metaforik som kan göra våldet tänkbart och även legitimt. En viktig teologisk uppgift är därför att förändra sättet att tänka och föreställa sig, genom att utveckla ett bildspråk som bejakar livet och främjar hoppet. Detta kan ge nya utgångspunkter för människors handlingar och etiska ställningstaganden. Hon konstaterar att världen idag skakas av krig och terror och i hög grad präglas av en samhällsordning där kvinnor och män inte lever och verkar på lika villkor. Hon skriver, att i just denna situation utvecklar feministteologin resonemang, som syftar till mellanmännisklig förståelse och som bygger på ett inkluderande språk och bildspråk. McPhillips betonar att feministteologin hyser stora resurser för utvecklingen av ett hoppfullt och livsbejakande bildspråk. Feministteologiska resonemang kring födelsen genererar ett sådant bildspråk. Enligt henne kan föreställningar och tänkesätt, som tar sin utgångspunkt från födelsen och livets början, skapa ett avsevärt motstånd mot våldsinriktade föreställningar och tänkesätt. Ett bildspråk som fokuserar på livets begynnelse, barnskapet och föräldraskapet kan montera ned föreställningar som bygger på våldets, dödens och dominansens metaforik. Hon

förklarar, att om livet upplevs och förstås utifrån födelsens perspektiv framträder också betydelsen av livets väv, av släktskapet mellan alla människor, sambandet mellan alla levande varelser och det gemensamma beroendet av jordens ekosystem. I livets väv sker ett aktivt givande och tagande på lika villkor, snarare än en passiv väntan på undsättning. Vidare syftar födelsens metaforik till en kreativitet, utveckling och kärlek till livet, som inom feministteologin brukar sammanfattas med begreppet ”blomstrandet”. Blomstrandet inbegriper att våga trotsa och motverka föreställningar och tänkesätt som präglas av våld. Begreppet blomstrandet står för en omorientering, en grundläggande förändring av tankestrukturer. Det ger uttryck för möjligheten att forma sina föreställningar på ett nytt sätt, där vördnaden för livet vägleder tros livet, de etiska ställningstagandena och de praktiska handlingarna i samvaron med andra och i förhållningssättet till sig själv.³¹

McPhillips medger att även teologiskt språk och bildspråk kan vara våldsbejakande. Med detta i åtanke belyser hon hur feministteologin, med en imaginary som utvecklar tanken om födelsen, blomstrandet och livets väv, verkar för att motstå och ge alternativ till våldsorienterade tänkesätt och föreställningar i samtiden, teologiska såväl som icke-teologiska. Samtidigt betonar hon att detta är ett arbete i kris: ett arbete som pågår oförtrutet, men mot svåra odds. Att utveckla föreställningar och tänkesätt som främjar viljan och kärleken till livet är ett arbete som sker mitt i den trasiga vardagen, i närvaro av den våldsinriktade föreställningsvärld som dominerar många samhällen.³²

Det är här tydligt att McPhillips, likt Lederach, bejakar det skrivna ordets kapacitet att transformera tänkesätt och ageranden i en fredlig riktning. Där emot klagör hon att ett sådant transformativt arbete sker i uppförsbacke, både i den teologiska och icke-teologiska terrängen. McPhillips resonemang exemplifierar hur teologin, med språket som redskap, kan bidra till omvandlingen av våldskulturer. Även om detta arbete sker i motvind, indikerar både McPhillips och Lederach att det är ett teologiskt arbete som kan bidra till förändring av tänkesätt och ageranden, då det adresserar människans förståelse av existensen och omvärlden. När Lederach begrundar

språkets transformativa kapacitet i fråga om dokument, uttrycker han däremot inte samma förhoppning och förväntan.

AUTENTICITET, FÖRANKRING OCH FÖRÄNDRING

I likhet med Nussbaum pekar Lederach på de skrivna dokumentens begränsade effekt. Med fredsavtal och fredsöverenskommelser i särskild åtanke medger han att dokument kan formulera lösningar på konflikter. Samtidigt betonar han att det inte är de skarpsynta formuleringarna som mest effektivt sätter visionerna i verket, eftersom konfliktlösningssprocesser rymmer så många olika slags uttryck. Dessa uttryck kan böttna i djupt liggande behov och vara såväl kognitiva som emotionella. Sällan kan ett dokument väga in hela detta spektrum av uttryck. Lederach påpekar att detta är en brist eftersom fredsbyggande i grunden handlar om att förändra sociala relationer och återskapa tillit och förtroende. I detta arbete kan skrivna dokument förvisso bana väg för byggandet av förnyade relationer, men formuleringarna har inte någon autenticitet om de inte sätts i direkt samband med de individer och gemenskaper de berör. Om det skrivna ordet ska kunna bidra till förändring behöver visioner formuleras med fastfäste i det vardagsliv där förändringen eftersträvas. Fredsprocesser bör kunna följas på nära håll av de människor som berörs. Därmed behöver dokumenten formuleras inom räckhåll för dessa människors kommunikation. Vars och ens röst behöver räknas. Först då kan det uppstå ett genuint mänskligt engagemang, vilket krävs om ett dokument ska kunna få verklig effekt.³³

28 Jones 2009, 31–42.

29 För vidare läsning kring religiöst baserad diplomati, se t.ex. Johnston 2003 samt Cox & Philpott 2003.

30 Lederach 1997, 25–29.

31 McPhillips 2005, 25–30.

32 McPhillips 2005, 27–30, 34.

33 Lederach 2005, 44–49, 61–62.

Det kan konstateras att både Lederach och Nussbaum diskuterar den begränsade effekt som dokument ofta har. Däremot går Lederach vidare och ser närmre på orsakerna till denna begränsning. Om det skrivna ordet ska få effekt behöver det ha förankring bland de människor det angår och ge ett ramverk för deras kommunikation och engagemang. Annars förblir det skrivna ordet enbart ett verktyg för skarpsynt formulerade visioner. Såväl Lederach som McPhillips belyser teologins resurser för att bidra till en förankring och kommunikation, som utvidgar det skrivna ordets effekt till att omfatta även tänkesätt och handling. Teologen Rebecca S. Chopp kompletterar detta resonemang genom att vända fokus mot teologins kapacitet att bidra till omformandet av värderingar. I detta teologiska arbete spelar moral imagination en betydelsefull roll.

Teologin, skriver Chopp, sätter fokus på framskapandet av mening och värderingar. I denna process är teologins uppgift att både avtäckas och analysera mening och värden. Samtidigt är dess uppgift att kartlägga och konstruera ny mening och nya värderingar. I detta avseende är moral imagination en viktig faktor inom teologin. Chopp konstaterar att teologin i stor utsträckning är textbaserad och hon belyser hur texter kan skapa rum för poesi, fantasi och kreativitet. Teologin kan ge människan redskap för att föreställa sig nya världar. Med moral imagination som drivkraft kan den skapa rum för förändring. Här pekar Chopp på feministteologins bearbetning av frågan om hur omformandet av värderingar och tänkesätt kan bidra till nya premiser för den mänskliga samexistensen. Feministteologin, understryker hon, bereder plats för visioner om en mer rättvis värld. I strävan efter att förändra kvinnors situation inbegriper den ett passionerat arbete för de förtrycktas befrielse och för jordens och mänsklighetens välgång. Den implicerar ett aktivt motstånd mot förtryck och förvrängningar, men innebär också att med tankens och kreativitetens kraft bidra till blomstrande. Chopp betonar att feministteologin har sin utgångspunkt i en verklighet av lidande och förtryck. I detta sammanhang syftar den till förändring genom att, med tankens och föreställningens hjälp, föregripa en annan slags verklighet.³⁴

DE SMÅ STEGENS VÄG

Resolution 1325 ger uttryck för en annan slags verklighet. Den klargör att en ökad jämställdhet på det fredsbyggande fältet, samt respekten för flickors och kvinnors mänskliga rättigheter och skydd under väpnad konflikt, är mål som är fullt möjliga att förverkliga. Resolutionen ställer också krav på målens snara uppfyllelse. Jämställdhet och respekt för mänskliga rättigheter är grundläggande faktorer i den freds- och ickevåldskultur som i början av det nya milleniet tillägnades ett årtionde av särskilda insatser, med världens barn i särskild åtanke. Framtidsförhoppningarna får en törn när det går att konstatera att våldskulturen fortfarande har ett starkt fäste i många samhällen och att målsättningarna för Resolution 1325 står långt ifrån uppfyllda. För världens barn och för de flickor och kvinnor, vars rättigheter kränks och vars delaktighet motarbetas, leder de ouppfyllda målen och förhoppningarna till en vardag långt bort från fredskulturens verklighet. Att i en sådan situation, med tankens och föreställningens hjälp, försöka föregripa en annan slags verklighet kan verka utsiktslöst. Sådana teologiska ansatser kan tyckas leda in på en tidskrävande och snarig stig, som knappast leder fram till de snabba och omfattande åtgärder som den samtida situationen kräver. Samtidigt är det just de små stegens väg som teologin mejslar fram, utan anspråk på snabbhet eller helhetsgrepp. Snarare än att presentera omedelbara lösningar representerar den sådana alternativa strategier, som kan komplettera och berika den traditionella diplomatin med innovativa perspektiv.

Det är en slags innovation som tar sin utgångspunkt i individens inre kapaciteter, i hennes tänkande, fantasi, mod, tålmod, kreativitet och strategiska planering: i moral imagination. Här utgör språket ett centralt verktyg och, i försoningsarbetets anda, står relationerna i fokus. Ett sådant slags innovativt perspektiv riktar sig till den som utövar våld, i syfte att transformera attityder, värderingar och handlingsmönster. Det riktar sig också till den som utsätts för våld, i syfte att upprätta självförtroende och ett kreativt tänkande som kan bryta våldets grepp. Moral imagination står för en innovation med långsiktiga konsekvenser, det är de små stegens väg.

På samma gång bekräftar feministteologin att snårighet kantar och stundvis blockerar vägen framåt. Med moral imagination som en väsentlig drivkraft ger feministteologer exempel på hur teologin kan bistå med innovativa perspektiv i ett sådant fredsarbete som Resolution 1325 och agendan om en fredskultur initierar. Samtidigt visar de att detta är ett innovativt arbete som kan vara tungrott och svårt, då det pågår i motstånd mot våldsbejakande perspektiv som genomsyrar tänkandet i olika delar av samhället, även delar av teologin. Här är utmaningen att förmå tänkandet att sträcka sig bortom föreställningar och situationer som hamnat i våldets grepp. I denna utmaning synliggörs det teologiska fredsarbetets samtidiga styrka och sårbarhet. Det grundar sig i individens val att verka för förändring genom att vända sig till sina inre förmågor av kreativitet och tankekraft. Moral imagination representerar existensen av denna mänskliga förmåga, men om dess fredspotential ska kunna förverkligas krävs tilltro till och forum för dess utveckling. Att tillsammans med andra discipliner bidra till skapandet av sådana forum är en av teologins samtida utmaningar.

Sara Gehlin, teologie doktor
Helsingfors universitet
sara.gehlin@helsinki.fi

BIBLIOGRAFI

Källor

- Förenta Nationernas generalförsamling, "Resolution A-53-243: Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace". 13.9.1999. <http://www.un-documents.net/a53r243.htm> (10.4.2018).
- Förenta Nationernas generalförsamling, "Resolution A-53-243A: Declaration on a Culture of Peace". 6.10.1999. www.un-documents.net/a53r243a.htm (10.4.2018).
- Förenta Nationernas generalförsamling, "Resolution A-53-243B: Programme of Action on a Culture of Peace". 6.10.1999. www.un-documents.net/a53r243b.htm (10.4.2018).
- Förenta Nationernas säkerhetsråd, "Resolution 1325 (on women and peace and security)". 31.10.2000. www.un-documents.net/sr1325.htm (16.4.2018).

Litteratur

- Adams, David
2000 "Toward a Global Movement for a Culture of Peace". *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 6: 3, 259–266.
- Adams, David & Mayor, Frederico
2000 "The Culture of Peace: A Programme of Action". *Prospects: Comparative Journal of Curriculum, Learning, and Assessment* 30:1, 4–13.
- Adams, David & True, Michael
1997 "UNESCO's Culture of Peace Programme: An Introduction". *International Peace Research Newsletter* 35: 1, 15–18.
- Aggestam, Karin
2015 "Kvinnliga medlare och hållbara fredsprocesser". *Mänsklig säkerhet* 7.12.2015, <http://manskligsakerhet.se/2015/12/07/kvinnliga-medlare-och-hallbara-fredsprocesser/> (14.5.2018).
- Boulding, Elise
2000 "A New Chance for Human Peaceableness?" *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 6: 3, 193–216.
- Cox, Brian & Philpott, Daniel
2003 "Faith-Based Diplomacy: An Ancient Idea Newly Emergent". *Brandywine Review of Faith and International Affairs* 1: 2, 31–40.

- Chopp, Rebecca S.
- 1997 "Christian Moral Imagination: A Feminist Practical Theology and the Future of Theological Education". *International Journal of Practical Theology* 1: 1, 97–109.
- Hermoso, Jocelyn Clare R. & Sugawara, Carmen Geanina Luca
2016 "Mainstreaming a Gender Perspective to Peacemaking: A Framework for Policy Evaluation for UN Security Council Resolution 1325". *Social Development Issues* 38: 2, 68–81.
- Johnson, Mark
1993 *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Johnston, Douglas (ed.)
2003 *Faith-Based Diplomacy: Trumping Realpolitik*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, Serene
2009 *Trauma and Grace: Theology in a Ruptured World*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Lederach, John Paul
2005 *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. Oxford: Oxford University Press.
1997 *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Legge, Marilyn J.
2015 "In the Company of God and One Another: Feminist Theo-Ethics, Heterogeneous Publics, and Intercultural Churches". *Public Theology and the Challenge of Feminism*. Ed. A. Monro & S. Burns. London: Routledge, 46–62.
- McPhillips, Kathleen
2005 "Global Violence: Some Thoughts on Hope and Change". *Feminist Theology: The Journal of the Britain & Ireland School of Feminist Theology* 14: 1, 25–34.
- Nussbaum, Martha C.
2016 "Women's Progress and Women's Human Rights". *Human Rights Quarterly* 38: 3, 589–622.
- Slee, Nicola
2015 "Speaking with the Dialectics, Inflections and Rhythms of Our Own Unmistakable Voices: Feminist Theology as Public Theology". *Public Theology and the Challenge of Feminism*. Ed. A. Monro & S. Burns. London: Routledge, 15–34.